

מרכז ישיבות בני עקיבא בישראל ע"ר

הרב דוד פוקס

הקדמה למסכת בבא קמא, וללימוד גמרא בכלל

א. מסכת בבא קמא- אדם אחראי על מעשיו

ב. הדרך ללמד גמרא

א. מסכת בבא קמא- אדם אחראי על מעשיו

מסכת בבא קמא פותחת את סדר נזיקין ומכריזה: אנחנו אחראים למעשינו! "סור מרע", אל תפגע בזולת; זה רע! רק אח"כ אפשר להמשיך ב"ועשה טוב", ללמוד איך להועיל לחברה. כל סוגיא וכל דף זועק אחריות; ויש סכנה שלא ייראה הכלל הגדול, אם העיסוק יהיה בפרטי ההלכות בלבד. נרגיש כישלון, חלילה; אם התלמידים ילמדו מסכת או הלכות שבת, ולא יקפידו וידקדקו יותר במצוותיה. לא השגנו את המטרה, אם ידעו לדקלם דיני שור תם ומועד, בור ברשות הרבים וטמון באש; ולא יזהרו בחיי יום שלא לגרום נזק, צער ובושת לאחרים ולרכושם. מבקשים לזה כל יום סייעתא דשמיא ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. אופי הלימוד, בחירת הנושאים להעמקה יחסית ומקומות להדגשה יעבירו בע"ה את המסר בצורה ברורה ויגרמו למפנה בהתנהגות הלומדים; לעשות ולקיים.

פתיחה למסכת בבא קמא,

הרב אברהם יצחק הכהן קוק

חורף תרצ"ב; נרשמה בראשי פרקים ע"י הרב משה צבי נריה, תחומין ז', (תשמ"ו) עמ' 273-274

"ישועות", זה סדר נזיקין

1. תלמוד תורה מונע היזקים

"ישועות", זה סדר נזיקין (שבת דף ל"א, א) - סדר זה עניינו הוא יחסי בריות, וחובת השמירה הנחוצה שלא לגרום נזק למישהו ולמשהו. וכמו שכתבו התוס' בבא קמא (כ"ג, א ד"ה וליחיב): דיותר יש לאדם ליזהר עצמו שלא יזיק אחרים, משלא יזק. ומתוך כך, הלימוד בסדר זה הוא המביא ישועה לעולם.

הלימוד והעיון כאן הוא ודאי 'תלמוד מביא לידי מעשה' (דף י"ז, א). הוא מביא למעשי ישועה יום יומיים, בהקדמת דרגות שונות של שמירה לסוגים שונים של נזקים אפשריים, וכיוצא בזה - קביעת דרגות השמירה וחובותיהם מונעות מריבות בין אדם לחבירו, הואיל ותלמודם מחדיר בהם מראש את זכויותיהם וחובותיהם, וכך מתרבה השלו' בעולם.

2. השפעת האדם על נזקי שורו

חטא האדם הוא שגרם רעה והשחתה. וכלשון הרמב"ן (ויקרא כ"ו, ו): 'כי לא היה הטרף בחיות הרעות, רק מפני חטאו של אדם ... מפני שהחטא ממית'. נשמתו של אדם הראשון קשורה היא עם כל החיות והיצורים - "תוצא הארץ נפש" (בראשית א',

כד), זו רוחו של אדם הראשון (בראשית רבה ז', ה). וכשאדם עלול להזיק, תכונתו מתפשטת גם

על בעלי החיים. לפיכך כשיתוקן חטא של האדם, יתוקנו גם בעלי החיים.
 כשיתגלה אור התורה, יתבטלו הנזקים. "אם בְּחִקְתִּי תִלְכוּ" (ויקרא כ"ו, ג), שתהיו
 עמלים בתורה (תורת כהנים שם וברש"י שם), "וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ" (שם ו); כי
 תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצוות כאשר היה האדם מתחילתו קודם חטאו של
 אדם הראשון' (רמב"ן שם).

'האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין (בבא קמא דף ל', ב). כל סדרי
 הנזקים, כל ההתעמקויות בבירורי הלכות אלו, אחריותם ותקנתם - כולם נובעים
 מהמקור הברוך של 'אורו של משיח'; שאז תתגלה הישועה הכללית, תיקונה של
 תורת הנזקים באדם, בחי, ובכל ההווה כולה. "לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ וְגו', כִּי מְלֶאֶךָ
 הָאָרֶץ דְּעָה אֶת ה' כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיה י"א, ט).
 ע"ע תחומין שם לפתיחה למסכת סנהדרין מקיץ תרצ"ד, שעניינה "משפט", גם היא חשובה כאן.

אין הכוונה להפוך את שיעורי גמרא לשיחות מוסר והטפה. חלילה! לימוד סדיר של 'גמרא' יעלה השלכות
 מעשיות רבות של פגיעת הגוף - במתכוון ושלא במתכוון, חפצים שמשאירים במקום שעלולים להזיק,
 שמתגלגלים ונוסעים או נופלים מגובה; דוגמאות לכל אבות ותולדות הנזיקין. הדיונים הלכה למעשה מתוך
 הסוגיות יבהירו בעצמם את הנושא, ויובילו את הלומדים להבנה עמוקה יותר של 'כל ישראל ערבים זה
 בזה'.

חמשת הפרקים הראשונים עוסקים בעיקר בממון המזיק. החידוש: שלא רק על הנזק הישיר שלו, האדם
 חייב; אלא גם על גרימת הפסד לאחרים ע"י רכשו. לולא פרשיות כתובות בתורה, היינו מחשיבים נזק
 ממונו כגרמא; וגרמא בנזקין פטור. פטור, אבל אסור; וחייב ונענש בידי שמים! חובה להדגיש את זה
 בהזדמנויות רבות במסכת, כי כל מגמתנו היא לצאת ידי שמים! בכל זאת, אין ב"ד של מטה מחייב גרמא
 בנזיקין. נושא זה נלמד בע"ה בריש פרק ששי.

באה התורה ומחדשת שהבעלים אחראים גם על מעשי בהמתם, אֶשֶׁם ובורם. המשנה הראשונה מדרגת את
 החובה לשמור את ממונו, 'לא הרי השור כהרי ... הצד השווה שבהן, שדרכן להזיק ושמירתן עליד'. אמנם
 הגמרא בהמשך (ה ע"ב) מבארת שאילו היה כתוב בתורה רק בור ועוד אחד מאבות הנזיקין, היינו לומדים
 את האבות האחרים; והפסוקים אינם נחוצים לחיוב, אלא להלכותיהן הפרטיות של כל אב. תוס' (ב ע"א ד"ה
 ולא הרי) מבארים 'והתנא האריך להגדיל תורה ויאדיר'. לא מילים כתובות לריק חלילה, אלא להעמיד את
 לומד המשנה הראשונה על תכונותיו של כל אב ואב. ניסוח המשנה נראה כאומר שהפסוקים נצרכים לעצם
 החיוב; אין זה נכון כפשוטו, אלא 'להגדיל תורה' - לגלות את העיקרון. לולא פרשת שור (כל מילי דשור, או
 רגל; כשיטות האמוראים) היינו פוטרים את הבעלים; שה"כ לא שמרו, וגרמו נזק - ועל גרמא פטורים בידי
 אדם. גם אחרי חידוש שור בתורה, לא היינו מחייבים את המבעה (כפירוש האמוראים), כי הוא יותר גרמא.
 וההבער (שכוח אחר מעורב בו) הוא גרמא רחוקה יותר, ובור עוד יותר (הניזק בא למזיק); ולא היינו יודעים את
 חיובם בלי פסוקים מפורשים. המסקנה: אחריות האדם אינה מצטמצמת במעשיו הישירים. אדם חייב על
 נזק שנגרם בגללו, והוא היה יכול למונעו. [בגבולות ובהגדות כל סוג מזיק עוסקים יותר מחמישים דפים, ופתיחת
 פרק ששי מוסיפה את ההשלכות ואת הנימוקים בדין גרמא הכללי]. המשנה הראשונה כוללת בקיצור נמרץ
 ובחכמה עמוקה את היסודות לחצי מסכת. אין פתיחה והקדמה כזאת בכל הש"ס! היא מכוונת את הלימוד

ואת הלומד לראות בחמשת הפרקים הבאים את עוצמת האחריות שיש לכל אחד - להיזהר, לשמור ולחשוב על תוצאות כל מעשיו; כי גם עליהם הוא נותן את הדין בידי אדם ושמים.

האחרונים חקרו על סיבת חיוב ממון המזיק: אם משום שפשע בשמירתו, או שחייב על ממונו שהזיק כאילו הוא הזיק. לשני הצדדים חידשה התורה חובות נוספות על אדם המזיק בגופו או בכוחו. אשרי הר"מ שיביא את תלמידיו להבין, ליהנות ולהסיק מסקנות מחילוקי הגישות שבשיעורי ראשי הישיבות.

ב. הדרך ללמד גמרא

לעולם ישלש אדם [ימיו]; שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד (קידושין ל ע"א). במערכת השעות יש מקום (ראוי?) למקרא ולמשנה. רשום שם גם גמרא, אבל מי לומדו? יש ללמד גמרא כפי שהגדיר רש"י, 'לתת לב להבין סתימות טעמי המשנה, מה הם; וכששתים סותרות זו את זו, יבין לתרץ שיהיו שתייהן קיימות; או לדעת דברי התנאים החלוקים בדבר, ונימא: הא מני, פלוני חכם הוא' (ב"מ לג ע"א). או כפי שניסח הרמב"ם, 'יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מדבר, וידמה דבר לדבר, ויבין במידות שהתורה נדרשת בהן - עד שידע היאך הוא עיקר המידות, והיאך יוציא האסור והמותר, וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה. וענין זה הוא הנקרא גמרא' (רמב"ם ה' ת"ת א, יא). הגמרא של התנאים המאוחרים היתה הברור של קודמיהם (רש"י סוכה כח ע"א), והיא הפכה להיות משנה לאמוראים. תלמוד בבלי הוא משנת הראשונים, תוס' והרשב"א הם המשנה לאחרונים, וקצות החושן ורע"א הם משנה עבורנו. הנמסר לנו וכתוב בספר הופך להיות משנה; והעיון בו, הניסיון האישי של הלומד להבין את המקורות שקיבל, לעסוק בתלמוד תורה - הוא גמרא.¹

אנחנו מתרגמים, משננים ומדקלמים את הכתוב בספר שמודפס עליו כותרת 'גמרא'. כך יקשה לאהב את לימוד הגמרא על תלמידינו. הגמרא, יותר מכל תחום לימודי אחר, החזיקה את עם ישראל משך כל הדורות. היא הלהיבה את הלומדים אותה ועמדה בפסגת ההערכה גם לאלה שלא זכו לעסוק בה. ישיבות פומפדיתא וסורא הנחילו לנו דרך לימוד, לא חומרי לימוד בלבד. דרך זו, עם חברותא שבלעדיו מיתותא, תרמה לנטילת חלק בתהליך הלימוד - לא כצופים מהצד; והבטיחה את מסירת התורה מדור לדור. כך למדו, כך נהנו, וכך הצליחו. הקושיא, הספק הפרטי של הלומד, החידוש; אלה מושכים אותו, לא נותנים לו לישון, לא מאפשרים לעזוב את הדף. התחושה שיושבים בבית המדרש עם אבי ורבא, עם ר"ת והרמב"ן, יחד עם הקצות והנתיבות מרוממת ומחברת אותנו לכל הדורות עד משה רבינו. זה נכון ואפשרי בכל רמת לימוד, גם לצעירים, כפי שקרה בפועל בכל תקופה.

"הקדמה" במערכות החינוך, בהנחיית העולם המערבי, קבעה הוראה בהרצאות לפני שורות מסודרות של שומעים סבילים. המורה היודע מוסר את החכמה לסופגים אותה בלי שאלות. עיקר זכות השאלה למורה, לבחון אם הקשיבו וקלטו היושבים לפניו את כל היוצא מפיו. נהרנו אחרי "החינוך" האירופאי, וכך מלמדים תורה וגמרא. גם לאחרונה, כשהעולם המערבי המודרני גילה את התועלת בשיתוף הלומדים בתהליך הלמידה - מתקרב לישיבתי המסורתי - אנחנו ממשיכים לחקות את בית הספר במערב אירופה של המאה הקודמת. הגיע הזמן לחדש ימינו כקדם, ללמוד מרבינא ורב אשי גם את הדרך.

אם נציג את המקורות לפני התלמידים, הם יעלו על הסתירה בעצמם. במקום לומר: קשה ממשנה זו על חברתה, אפשר להביא את שתייהן ולאפשר להם את שמחת גילוי הקושיא. כשישמעו: כיוונתם לקושיית הגמרא, יתמלאו סיפוק ויקנו את הביטחון לנסות שוב. נשווה את זה להוראה המקובלת: הגמרא הקשתה וכך אמרה. הבנתם? תחזרו על השאלה. ניתן ללמד בדרך חלופית, מקורית זו ברוב השקלא וטריא בש"ס.

¹ להרחבה, עיין במאמרי: "כאילו גמרא - על לימוד הגמרא בישיבות התיכונים", צהר, יז (חורף תשס"ד), עמ' 148-143.

לעתים, נצטרך לעזור יותר, אבל ברוב העצום התלמידים יכולים לעשות את המלאכה. נכון, דרך זו איטית יותר, אבל נוביל לארוכה שהיא קצרה. כך ילמדו איך ללמוד ואיך להתקדם. נתאר להבדיל, פתרון בעיות במתימטיקה אם יעמידו שאלה ופתרון בצידה, יעקבו שלב אחרי שלב איך פתר החכם את התרגיל; אך לא יתנו לתלמידים לפתור תרגיל לבד. מי יסכים לדרך הוראה זו? מי ילמד ומי ייהנה משיעור זה?

התסיסה בשיעורים הדומים יותר לבתי מדרש של בבל וליטא (לא שיעור הכללי פעם בשבוע), כשישמיעו התלמידים קושיות ותשובות שהעלו בעצמם; הם יתווכחו ביניהם, והר"מ כמעט עומד בצד ומדריך את התנועה בכיתה, תביא להתעניינות ולמעורבות. הדגמה לגישה זו בשתי סוגיות בב"ק מופיעה בחוברת זו.

יחד עם זה, יש להקציב בתבונה גם זמן ללימוד בקיאות; כדי לרכוש את הידע וההיכרות עם מגוון הסוגיות והלשון. אבל נשים דגש חזק על לימוד גמרא, כפי שצריכים ללמוד גמרא; ובע"ה נזכה לשינוי חיובי ביחס של הלומדים ולהפנמת המסרים בלבם.